

"ישראל" של חולין — עצת בלעם

(עיון בצוואתו של בלעם בן בעור)

משלא עלה בידו של בלעם בשלושת נאומיו הנבואיים לקלל את ישראל, ומשחתם את נאומו השלישי במסקנה שלא תועיל כל קללה — "מברכיך ברוך ואורריך ארור" — הריהו פורש לתכסיס חדש: "לכה איעצך". אם לא תועיל קללה — עצה תועיל. וכבר אמרו, שזוהי העצה **על דבר פעור**.

אולם דבר העצה לא נאמר כאן בפירושו, ולא גילתה לנו התורה שעצת בלעם היא אלא להלן בסיפור מלחמת מדין:
"הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם
למסר מעל בה' על דבר פעור
ותהי המגפה בעדת ה'" (במדבר לא, טז).

*

בפרשת בלעם גופה לא הובאה העצה עצמה, אך נתפרשה בדברי המפרשים (עי' רש"י ורשב"ם, שם כד, יד). במקומה בא נאומו הרביעי של בלעם בן בעור, והוא שונה הרבה משלושת הנאומים הקודמים.

בנאומים הקודמים מצאנו הכרה **ביחודם של ישראל**:
"הן עם לבדד ישכן, ובגוים לא יתחשב (כג, ט)
וכפירוש רש"י: "אשר זכו לו אבותיו לשכון בדד... לא יהיו נעשין כלה
עם שאר ז' האומות..."

ומכאן **קנאתו** של בלעם בהם:

"...ותהי אחריתי כמוהו" (שם, י).

יחודם של ישראל בא להם מקישורם האלהי ומטהרתם:

"לא הביט און ביעקב, ולא ראה עמל בישראל

ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו" (שם, כא).

ומכאן **הערצתו** להם:

"מה טובו אהלך יעקב" (כד, ה).

שכן כל מה שהגיעם — מידו של ה' הגיעם:

"אל מוציאו ממצרים... יאכל גוים צריו..." (שם, ח).

ואילו כאן, בנאום הרביעי, אין כל זכר לא לייחודם של ישראל, לא לקישורם בה' אלהיהם, לא לטהרתם ולמעלתם, ולא למעשי ה' עמהם. כאן מתוארת גבורתם וניצחונם כגבורה טבעית וכניצחון בשר ודם, כדרכו של כל גוי גיבור ומנצח — ללא זיקה למלחמות ה'.

לא "ימינך ה' נאדרי בכח, ימינך ה' תרעץ אויב"; לא ימין ה' רוממה, ימין ה' עושה חיל", אלא —

"דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל

ומחץ... וקרקר... והיה אדום ירשה...

וישראל עושה חיל" (שם, יז—יח) 1.

בנאומים הראשונים דיבר בלעם על **העבר**, על מה שכבר אירע. כאן לא יכול להתעלם ממלחמותיו של ה' למען ישראל. אלה עובדות, מעשים שהיו. אין בידו להכחיש את מה שפעל ה' במאורעותיהם של ישראל; אין בידו לכפור באלהיותה של ההיסטוריה הישראלית. הלא כל העולם ראה זאת: "שמעו עמים ירגזו... **בגדול זרועך** ידמו כאבן". וכל זה מוכח ומתועד בדברי יתרו כהן מדין ובדברי הזונה מיריחו:

"וישמע יתרו... את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו, כי

הוציא ה' את ישראל ממצרים... ויחד יתרו על כל הטובה אשר

עשה ה' לישראל" (שמות יח, א, ט).

"ידעתי כי נתן ה' לכם את הארץ... כי שמענו את אשר הוביש ה'

את מי ים סוף מפניכם...

כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת" (יהושע

ב, ט—יא).

אך לגבי **העתיד** נוח לו, שיהיו ניצחונותיהם של ישראל ניצחונות "חילוניים", ניצחונות רגילים של **בשר ודם**. אחר ניצחונו של עם ושל גיבור ודאי יבוא — כמנהגו של עולם — עם אחר וגיבור אחר וינצח וימגר את המנצח הראשון. אם יש מי שהוא קשה — יש קשה ממנו, והוא בא ונוצחו. ובלעם מביא דוגמאות מעמים שהיו חזקים בשעתם: עמלק, "ראשית גוים" — "וגם הוא עדי אובד"; גם קין, שאיתן מושבו בסלע — אף הוא אשור "תשבהו"; ואף אשור זה "גם הוא עדי אובד"; וכן "צים מיד כתים"; וכן שאר אומות. והמסקנה הריהי מובנת מאליה: אף אותו "כוכב מיעקב", אף אותו ישראל, ה"עושה חיל" מעצמו ומכוחו — אף הוא לא יתמיד ניצחונו, שאינו אלא ניצחון בשר ודם, ניצחון טבעי, "חילוני". לא כניצחונותיו של הקב"ה, שהם לעולם, ולא כתשועתו שהיא תשועת עולמים.

וכך פירש ר"ע ספורנו בתפילתו של משה (שמות לג, טז):

1 אמנם באו דרשות חז"ל והמפרשים, ודרשו את דבריו של בלעם כרמזים למלחמות דוד

או לימות המשיח. אך אין דברי בלעם יוצאים מידי פשוטם, והדרשה תידרש. בלעם

נתכוון לדברים כפשוטם וכרשעתם, ואילו הקב"ה הפכם לברכה.

"אע"פ שנהיה נכנסים לארץ, שיגרש המלאך את האומות, **במה יודע** שיהיה דבר זה **אלהי**? הלא כך מנהג כל המלחמות, תתגבר אומה על אומה לפעמים ותגרש אותה! **הלא בלכתך עמנו**... בראות האומות שאתה עמנו, נהיה בעיניהם נפלאים ונבדלים במעלה מכל שאר העמים, ולא יתאמצו להתקומם נגדנו (כמו שהעידה רחב באמרה: כי שמענו את אשר הוביש ה' וגו' ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם)".

מובן אפוא, כי לגבי העתיד רצוי לו לבלעם הרשע לנתק את ישראל מן הזיקה וההנהגה האלהית ולהניחו לגורלו על פי הטבע הרגיל. הוא רוצה ב**ישראל "חילוני"**, שכן ישראל כזה אפשר למגרו.

זוהי **עצתו האישית** של בלעם בן בעור, ולא נבואה מפי ה'! דוק: בנאום הראשון נאמר: "**וישם ה'** דבר בפי בלעם" (כג, ה); בשני נאמר: "ויקר ה' אל בלעם וישם דבר בפיו" (שם, טז); ובשלישי: "ותהי עליו **רוח אלהים** וישא משלו" (כד, ב-ג). ואילו כאן, בנאום הרביעי, אין זכר לדבר אלהים, אלא "לכה איעצך — עצת בלעם — וישא משלו ויאמר" (שם, יד-טו).

הרי **שהנאום עצמו הוא העצה**, שהתורה מגדירה אותה כ"דבר בלעם למסר מעל בה". זהו **המעל בה'** — התפיסה ה"חילונית" של מהות ישראל ושל מאורעותיהם, כפי שהיא מובעת ב"דרך כוכב מיעקב" — ייחוס הגבורות והניצחונות לכוחו וחילו של ישראל, ולא של ה' אלהי ישראל. עם ישראל "חילוני" כעצת בלעם אינו בן נצח, ואפשר לגבור עליו ולהביסו. זוהי תכנית השטן, שיזם הגדול שבנביאי האומות² שהכיר יפה את מהותו המיוחדת של עם ישראל, ושהבין, שכל עוד מהות מיוחדת זו קיימת — אין כוח ואין גבורה כנגדם; ואם אתה רוצה לנצחם — עליך לבטל מהותם זו תחילה.

"פרוגראמה" חילונית זו, הפותחת "לכה איעצך", היא הפתיחה "האידיאר" לוגית" לעצה **המעשית**, שהיא מעשה בעל פעור: זנות ועבודה זרה — "למסר מעל בה". ועם הניסיון המעשי — תוצאה מיידית: "ותהי המגפה בעדת ה'"; כ"ד אלף ביום אחד! סימן רע לעתיד, אם ח"ו תימשך העצה.

"איעצך אשר יעשה". אם "איעצך" מוסב על הדיבור, על הנאום הרביעי שבסמוך ("אראנו ולא עתה" וגו'), הרי אין זו **עצה**, אלא תחזית, מה יהיה בעתיד. ואם "איעצך" מוסב על בעל פעור בלבד, היה לו לומר "אשר **תעשה אתה לעם הזה עתה**", ולא "אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים". — אלא שהתחזית אינה אלא **הקדמה רעיונית**, רקע אידיאולוגי, **לעצה המעשית המיידית**³.

2 "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה: בישראל לא קם, אבל באומות העולם קם. ומנו? בלעם. דא בסטרא דקדושה, ורא בסטרא דשמאלא" (זוהר, בלק, קצג ע"ב).

3 ובדרך צחות ורמז הביא "העמק דבר" בשם ר' מרדכי מפינסק, שמרמוזו כאן, שגילה

זוהי עצתו, צוואתו ה"נבואית" של אותו "יודע דעת עליון"⁴; ומיד אחריה "ויקם... וילך וישב למקומו". זו עצה, שבאה אחר כל התכסיסים שלא הצליחו: אחר ההערצה והתמיהה ואחר הקנאה והניסיון לקלל. צוואתו של הנביא הקוסם מפתור היא **לזהמם ולטמאם**, לבוללם באומות ולהסיר קדושתם — ואז "מגפה בעדת ה'" **מיד וכחזון לעתיד**.

*

אבל ה' בחר **בנביאים טובים** ורצה בדבריהם הנאמרים באמת, ואנו מודים לו ומברכים אותו, שבחר בתורה **ובמשה עבדו** ובישראל עמו ובנביאי האמת וצדק. מי הם ומה הם "נביאים טובים"? אלו הם נביאים, שקדמה לנבואתם ההכנה בשלמות המידות⁵, ולא אנשים מושחתים כאותו רשע, שהיה מקול-קל במידותיו ובמעשיו, וששרתה עליו נבואה בטומאתו וברשעתו. ה' השרה נבואה עליו, שלא ליתן פתחון פה לגויים⁶; אבל אין ה' בוחר אלא **במשה עבדו** ובנביאים כמותו, ועל ידי כך הוא בוחר בישראל עמו. כנגד צוואתו ה"נבואית" של בלעם (שאחריה הלך למקומו) — מהי צוואתו הנבואית של משה, דיבורו האחרון (שאחריו נאמר "ויעל משה וגו'")?

"אשריך ישראל מי כמוך **עם נושע בה**...
ויכחשו אויביך לך... (דברים לג, כט).
לא "וישראל עושה חיל", אלא "עם נושע בה".

ואחר הדברים האלה — "ויעל משה". ודוק: מהיכן עולה משה? — **מערבות מואב**. ובסמוך, בקבורתו, נאמר: "ויקבר אותו... **מול בית פעור**".

"**מול בית פעור**" — **כנגד בית פעור**. משה הוא **ניגודו** של בית פעור. "בית פעור" הריהו הביטוי המעשי, הסמל, **לעצת בלעם**, לניתוק ה"חילונית" של עם ישראל מאלהיו ומן הקדושה; והוא אף סמל לניתוק זה בדורות אחרים: בולמוס של עריות, הידבקות בעבודה זרה ובעם נכר, מעל **בה**.

"משה כתב ספרו **ופרשת בלעם**" (בבא בתרא יד). פרשת בלעם היא דבר בפני עצמו, מעין סטרא אחרא לספר משה — שזה נתן נפשו על קיום עם ישראל, וזה השתדל לאבדם מן העולם; שזה ביקש לזכותם, וזה בא לזהמם ולחייבם כליה; שזה עשאם לעם ה', וזה יצר ראשון את התפיסה ה"חילונית" של ישראל, תפיסה חילונית, שממנה פתח לכילונם חלילה.

בלעם לבלק עצה מהו שיעשה את "העם הזה" לנכרים ("לעמך") באחרית הימים; שעל ידי עריות ועבודה זרה ייהפכו להיות לעמו של בלק.

4 ודוק: רק **בנאמו** זה העיז אותו רשע לכנות עצמו "יודע דעת עליון", הוא ש"דעת בהמתו לא ידע" (ברכות ז ע"א).

5 עי' מורה נבוכים חלק ב, פרק לב, ובהלכות יסודי התורה, פרק ז.

6 "שאלו נתן להם נביאים, היו גם הם כישראל" (במדבר רבה, פ' יד).

ודוק עוד: משה פותח את נאום הברית והמצוה שבמשנה תורה:
"עיניכם הרואות את אשר עשה ה' בבעל פעור כי כל האיש אשר
הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך. ואתם הדבקים בה'
אלהיכם — חיים כולכם היום" (דברים ד, ג—ד).
והוא מסיימו:
"אשריך ישראל — עם נושע בה'" (שם לג, כט).

בפתיחתו נאמר: "ונשב בגיא מול בית פעור" (שם ג, כט);
ובסיומו: "ויקבר אותו בגי... מול בית פעור" (שם לד, ו).
ללמדך: ניגודו של סיני הוא בית פעור. וכנגד דרך השמד של בעל פעור —
דרך החיים של ברית סיני. ניגודו של בלעם — משה.